

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΤΙΤΛΟΣ: «Ο ΠΥΡΡΙΧΙΟΣ ΧΟΡΟΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.
ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΥΠΑΡΞΗΣ ΑΝΑΛΟΓΩΝ ΧΩΡΩΝ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ»**

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2011

ΠΥΡΡΙΧΙΟΣ: Ο ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΙΚΟΣ ΧΟΡΟΣ

1. Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ

Με βάση την Ελληνική μυθολογία(Θεογονία Ησίοδου), πολύ πριν το αντάμωμα του ανθρώπου με την ιστορία, την εποχή που οι Τιτάνες, θεοί και ήρωες ευδαιμονούσαν σε αυτόν τον τόπο, πάνοπλοι οι Κουρήτες στο Ιδαίον Άντρον, χόρευαν τον πυρρήχιο χορό γύρω του, χτυπώντας με τα δόρατά τους τη γη, δημιουργώντας έτσι εκκωφαντικό θόρυβο που κάλυψε το κλάμα του νεογέννητου Δία, σώζοντάς τον από τον αδηφάγο Κρόνο: *«όταν ο Κρόνος ανέβηκε στο θρόνο παραμερίζοντας τον πατέρα του τον Ουρανό, έτρωγε τα παιδιά του για να μην του πάρουν την εξουσία. Η Ρέα, η θεά της γης, ήταν απαρηγόρητη με το κακό που τη βρήκε, γιατί δεν μπορούσε να χαρεί τα παιδιά της. Έτσι όταν ήρθε η ώρα να φέρει στον κόσμο το Δία, έκρυψε το στερνοπαίδι της στο Αιγαίον όρος. Τύλιξε τα σπάργανα του νεογέννητου σε μια πέτρα και την έδωσε στον Κρόνο και την κατάπιε ανυποψίαστος. Για να μην ακούσει ο Κρόνος τα κλάματα του μικρού Δία, οι Κουρήτες χόρευαν έξω από τη σπηλιά, κρούοντας τα χάλκινα όπλα τους»* (Ελληνική Μυθολογία, 1986, σελ. 22).

Μια άλλη εκδοχή θέλει τη θεά Αθηνά να χορεύει τον ένοπλο χορό, σείοντας τη ασπίδα και το δόρυ της λίγες στιγμές μετά τη γέννηση της από το κεφάλι του πατέρα της, Δία. Τον ίδιο χορό λέγεται ότι χόρεψε η θεά και μετά τη συντριβή των Τιτάνων και την

αιώνια φυλάκισή τους στα Τάρταρα. Κατά άλλους, η ίδια η θεά στην Ιωλκό πρόσφερε ως δώρο-όπλο τον πυρρίχιο στους Αργοναύτες, στο ξεκίνημα της εκστρατείας τους.

Σύμφωνα με άλλους μύθους η γέννηση του πυρρίχιου συντελέστηκε κάτω από τα αιματοβαμμένα τείχη της Τροίας. Στην πολιορκία της Τροίας, ο Αχιλλέας, πριν κάψει το νεκρό σώμα του Πατρόκλου, χόρεψε τον Πυρρίχιο πάνω στην πλατφόρμα των καυσόξυλων πριν παραδώσει τον αγαπημένο του φίλο στη νεκρική πυρά (πυρά - Πυρρίχιος).

Ήταν λένε ο Νεοπτόλεμος-Πύρρος, ο γιος του ημίθεου Αχιλλέα, που επαρμένος από τη χαρά του για το θάνατο του Ευρύπυλου πρωτοχόρεψε σε αυτόν το ρυθμό. Σύμφωνα με τον Όμηρο, ο γιος του Αχιλλέα «εποιήσαντο τέχνην το πράγμα».

Στην επικρατέστερη εκδοχή του μύθου, ήταν ο Κουρήτης Πύρριχος, που όταν αντίκρισε το νεκρό σώμα του Πατρόκλου, συντετριμμένος από την οδύνη και τον πόνο του, άρχισε να ταλαντεύεται στην αρχή αργά και πονεμένα και στη συνέχεια έντονα και ρυθμικά, μετατρέποντας τη θλίψη του σε οργή και ξέσπασμα, για τον άδικο θάνατο του φίλου του. Οι συμπολεμιστές του, παρασύρθηκαν από το ρυθμό και εκείνο ακριβώς το βράδυ γύρω από τις αναμμένες φωτιές και κάτω από τα τείχη της Τροίας, γεννήθηκε ο άγριος χορός που ονομάστηκε από τα πυρρά μαλλιά του πρωτοχορευτή του πυρρίχιος.

Σύμφωνα με άλλους, ο Πυρρίχιος εφευρέθηκε από τη Ρέα, τη μητέρα των θεών, που αγάπησε την τέχνη αυτήν και στη μεν Φρυγία είχε τους Κορύβαντες, στη δε Κρήτη τους Κουρήτες χορευτές, οι οποίοι πρώτοι χόρεψαν τον πολεμικό εκείνον χορό των Κουρητών, κατά τον οποίον κρατούσαν τα ξίφη και τις ασπίδες και πηδούσαν «ένθεόν τι και πολεμικόν». Ο χορός αυτός, Κρητικής όπως φαίνεται επινόησης επεκτάθηκε σε ολόκληρη την Ελλάδα. Ο Όμηρος αποκαλεί τον Κρήτη ήρωα Μηριόνη ορχηστήν, για να τον επαινέσει και να τον παρουσιάσει στους Τρώες σαν δεινότατο χορευτή.

Κατά την εκδοχή του Louis Sechan, «Πύρριχος» είναι το υποκοριστικό του επιθέτου «Πυρρός». Είναι δηλαδή ο πυρρίχιος, ο κόκκινος χορός, δηλαδή ο χορός των πολεμιστών που φορούσαν πυρόχρωμες ενδυμασίες από το κόκκινο χρώμα του αίματος.

Σύμφωνα με την άποψη της Lillian Lawler, η πραγματική ετυμολογία της λέξης «Πύρριχος» πρέπει να βρίσκεται στη λέξη «Πύρ» (που σημαίνει φωτιά), υπονοώντας, μια σύγκριση των χορευτών πολεμιστών που πηδούσαν, ανάλογη με τις φλόγες που ξεπηδούν από τη φωτιά.

Γενικά οι απόψεις για την προέλευση της «πυρρίχη» δεν συμπίπτουν. Ο Λουκιανός και ο Αστραβαίος αναφέρουν ότι οφείλει το όνομα σε κάποιον Κρητικό Πυρρίχο. Ο Ν. Δαμασκηνός ορίζει το χορό Κυδωνιάτη, ενώ ο Φώτιος τον αποδίδει στον Πύρρο, το γιό του

Αχιλλέα. Σε κάθε περίπτωση η «πυρρίχη» ήταν τόσης μεγάλης σημασίας χορός, που κάποτε οι Αθηναίοι εξέλεξαν στρατηγό το Φρόνιχο, γιατί «τοις πυρριχισταίς έν τινι ένθουσίασε τους θεατές, ώστε άμέσως τον εξέλεξαν στρατηγόν».

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Η αρχαιότερη μορφή χορών, ήταν οι πολεμικοί χοροί, που σκοπό είχαν την προπαρασκευή των Ελλήνων για τον πόλεμο και τους αγώνες (Τσιλιμίγκρα,1999).

« Ο Πυρρίχιος είναι θείο Δώρο των θεών προς τους ανθρώπους »

Πλάτων

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα (Νομ. 7, 815-816), ο οποίος περιγράφει αρκετά για την «πυρρίχην» τον αρχαίο αυτό πολεμικό χορό, κατά τον οποίο οι χορευτές χόρευαν με τα όπλα τους και ήταν για τους νέους το σπουδαιότερο πολεμικό προσόν (πάντων πολεμικότατον ή του σώματος όξυτης.). Κατά των Πλάτωνα, η πυρρίχη ήταν μια μιμική πολεμική όρχηση που παρουσίαζε τις διάφορες φάσεις της μάχης και χορευόταν με συνοδεία αυλού ή λύρας με τραγούδι. Οι χορευτές χόρευαν τον πυρρίχιο χορό πάνοπλοι. Στην αρχή γινόταν ένα είδος παρέλασης με στροφές προς τα πλάγια (Εκνευσις), με οπισθοχωρήσεις (Υπειξιν), με πηδήματα σε ύψος (Εκπήδησις εν ύψει), και με χαμηλώματα (Ταπεινώσις). Μετά ακολουθούσαν κινήσεις της επίθεσης και οι στάσεις της άμυνας και γενικά όλες οι σχετικές κινήσεις του πολεμιστή, όπως η στιγμή όταν ρίχνει το τόξο ή το ακόντιο ή που βυθίζει τη λόγχη στο σώμα του αντιπάλου. Οι κινήσεις αυτές γίνονταν με ρυθμικά βήματα, προσαρμοσμένες στον ήχο που προκαλούσαν τα χτυπήματα των όπλων (κλαγγή όπλων). Ο Πυρρίχιος χορευόταν είτε από έναν χορευτή που εκτελούσε όλες τις κινήσεις εναντίον ενός φανταστικού αντιπάλου, είτε ενός πραγματικού αντιπάλου που τον υποκρινόταν κάποιος άλλος χορευτής είτε από ομάδες κατά τις οποίες οι χορευτές παρατάσσονταν ο ένας απέναντι στον άλλον. Θεωρούνταν ο σπουδαιότερος πολεμικός χορός και πολλές παραστάσεις αυτού του χορού σώζονται σε αγγεία και γλυπτά (Αθανασιάδης Δ. Α, 1975, Τσιλιμίγκρα,1999; σελ.19-21).

Για πολλούς αιώνες η φλόγα του Πυρρίχιου έκαιγε άσβεστη. Ο Πυρρίχιος ήταν ο σπουδαιότερος από τους πολεμικούς χορούς στην Αθήνα. Ο χορός χορευόταν σε μεγάλες γιορτές όπως στα Μικρά και Μεγάλα Παναθήναια ήδη από το 600 π.χ. Στην Αθήνα, στα μικρά και μεγάλα Παναθήναια, που τελούνταν κάθε τέσσερα χρόνια προς τιμήν της θεάς Αθηνάς, αναμφίβολα εξέχουσα θέση στο αγωνιστικό πρόγραμμα κατείχε ο χορευτικός

αγώνας στον «πυρρίχιο» που προσέδιδε ιδιαίτερη αίγλη στα Παναθήναια. Διαγωνίζονταν οι 10 φυλές της Αθήνας στον πυρρίχιο χορό, που ήταν ομαδικός και ενόπλιος και εκτελούνταν με τη συνοδεία αυλού(αύλημα ορχηστικών). Η χορηγία κάλυπτε τα έξοδα της προπόνησης των ομάδων, τα οποία ανέρχονταν στις 800 δραχμές στα Μεγάλα Παναθήναια και στις 700 δραχμές στα Μικρά Παναθήναια. Από το 400 π.χ. συναντούμε τρεις κατηγορίες διαγωνιζομένων: άντρες, εφήβους και παιδιά. Κάθε ομάδα χωριζόταν σε δυο αντιμέτωπα σώματα από οκτώ πρόσωπα το καθένα. Ενώ χόρευαν οι τρεις ομάδες ταυτόχρονα έπαιρναν μέρος στο χορό αυτό 80 περίπου χορευτές. Έπαθλο για τη νικήτρια ομάδα ήταν ένα βόδι αξίας 100 δραχμών (Αλμπανίδης, 1999).

Σε ανάγλυφο από το Μουσείο της Ακροπόλεως, απεικονίζονται 8 πυρριχιστές χωρισμένοι σε δύο ημιχόρια και στην άκρη αριστερά διακρίνεται ο χορηγός που σύμφωνα με την επιγραφή είναι ο Άταρβος (‘Πυρριχισταίς νικήσας Άταρβος’). Αγώνες πυρρίχης, συναντούμε επίσης και στα έν Άστει Διονύσια των Αθηνών. Ανάγλυφο από το Εθνικό Μουσείο, είναι διακοσμημένο με τρεις πυρριχιστές, οι οποίοι κρατούν ασπίδα, ενώ στο πάνω μέρος διακρίνεται επιγραφή η οποία μνημονεύει τις νίκες του χορηγού Άμμυμου και των πυρριχιστών στα Μεγάλα Παναθήναια αλλά και στα έν Άστει Διονύσια. Από τα Μεγάλα Διονύσια προέρχεται και σχετική επιγραφή όπου γίνεται αναφορά: «των ευ αγωνισαμένων χορώ Διονυσιακώ» και καταγράφονται τα 27 ονόματα των πυρριχιστών (Αλμπανίδης, 1999).

Από τον 7^ο π.χ. αιώνα χρησιμοποιήθηκε και στη Σπάρτη στη γιορτή των Διοσκούρων ο πολεμικός χορός «πυρρίχιος», αλλά αποτελούσε και μέρος της στρατιωτικής εκπαίδευσης για πεντάχρονα παιδιά. Οι Σπαρτιάτες ξεκινούσαν την εκμάθηση του χορού αυτού από τα πέντε τους χρόνια. Ήταν οι πρώτοι που πριν αναχωρήσουν για τον πόλεμο ή λίγο πριν από τη μάχη αλλά και κατά τη διάρκεια των πολεμικών αναμετρήσεων, ασκούσαν και μάθαιναν να χορεύουν το χορό αυτό με όπλα, τόξα, ασπίδες και δόρατα για να μπορούν να είναι νικητές. Οι χορευτές-πολεμιστές που έφεραν πολεμική εξάρτηση, ήταν χωρισμένοι και κατανεμημένοι σε δύο συμπλέγματα, τους επιτιθέμενους και τους αμυνόμενους και μιμούσαν τις κινήσεις των πολεμιστών την ώρα της μάχης « ο πυρρίχιος χορός είναι ίσως ο μόνος χορός της αρχαιότητας ο οποίος διακρίνεται από τους άλλους τοιούτους και ως προς την τέχνην και τη ζωηρότητα των κινήσεων, αλλά και ως προς τη σεμνότητα και τη μεγαλοπρέπιά του.» (Αθανασιάδης, 1975).

Στην επιστροφή των Ελλήνων πολεμιστών από την Περσία το 400 π.χ. ο Ξενοφών (Κύρου Ανάβασις, ΣΤ κεφ. Α 11-13) περιγράφει τον Ελληνικό Πόντο και ιδιαίτερα τη γιορτή που οργάνωσαν οι κάτοικοι της Κερασούντος και των Κοτυώρων και φυσικά τον πυρρίχιο που χορεύτηκε σε αυτήν. Ο Ξενοφών αναφέρει έναν τέτοιο χορό, κατά τον οποίον οι χορευτές χόρευαν και πηδούσαν ψηλά, κάνοντας συγχρόνως με τα ξίφη τους διάφορους χειρισμούς, ενώ χτυπούσαν προσποιητά ο ένας τον άλλον, ο ένας έπεφτε με τέχνη και ο νικητής έφευγε τραγουδώντας. Ο ίδιος περιγράφει ότι αμέσως από τον προηγούμενο χορό που χόρευαν οι Κάρες, σηκώθηκαν οι Αινιάνες και οι Μάγνητες ένοπλοι, χόρεψαν την Καμπαία, που ο χορευτής αφήνει τα όπλα και παριστάνει ότι σπέρνει και ζευγολατεί ενώ προσποιείται ότι κάτι φοβάται και ξαφνικά άλλος χορευτής παριστάνει το ληστή και τότε ο άλλος αρπάζει τα όπλα και συμπλέκεται με το ληστή. Ύστερα λέει ο Ξενοφών, σηκώθηκαν οι Μαντινείς και μερικοί Αρκάδες και τραγούδησαν και χόρεψαν ένοπλους χορούς, ενώ οι Παφλαγόνες που τους παρακολουθούσαν, τρόμαξαν όταν είδαν ότι όλοι σχεδόν οι χοροί των Ελλήνων ήταν ένοπλοι.

Επίσης η πυρρίχη δεν χορεύονταν μόνον κατά έναν τρόπο. Από τόπο σε τόπο διέφερε και γενικά κάθε πολεμικός χορός ονομάζονταν πυρρίχη. Ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι ο πολεμικός αυτός χορός στην Κύπρο ονομαζόταν Πρύλις, στη Μακεδονία Τελεσιάς, στην Κρήτη Ορσίτης ή Επικρήδιος, στη Θράκη Καλαβρισμός.

Οι Μακεδόνες τον ανήγαγαν σε χορό των δυνατών και τον αγάπησαν τόσο που ονομάστηκαν πυρριχιστές.

3. ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΥΠΑΡΞΗΣ ΑΝΑΛΟΓΩΝ ΧΟΡΩΝ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Όποια και αν ήταν η μυθική «καταγωγή» του Πυρρίχιου, το σίγουρο είναι ότι τον χόρευαν από τον Εύξεινο Πόντο μέχρι την Κρήτη.

Στους Ρωμαϊκούς χρόνους, ο χορός νοθεύτηκε και χορεύονταν διαφορετικά με την ονομασία Διο ν υ σ ι α κ ή .

Ο Πυρρίχιος, φαίνεται να επιβίωσε σε όλη την ιστορική εποχή. Στη Μάνη, αν και μεμονωμένα, επιβίωσε έως τον αιώνα μας, εξαφανίστηκε εντελώς κατά το δεύτερο μισό του (1950 και εξής). *«Δεν έχω καμία απόδειξη, αλλά πιστεύω ότι πρόκειται για τον ίδιο χορό που χόρευαν οι Μανιάτες και στην εποχή της πρώτης Τουρκοκρατίας»* (Κάσσης, 1982). Πρόκειται για τον πολεμικό χορό των Μανιατών (Μανιάτικος), που χορεύονταν με συνοδεία λύρας μανιάτικης (που κι αυτή εξαφανίστηκε μετά το 1900-1920), λαούτου, ταμπουρά ή φλογέρας. Ο κορυφαίος ξέκοβε από το χορό και έκανε τα κινήματα και τα βήματα μόνος του ή συνοδευόμενος από έναν «βοηθό». Κάτι παρόμοιο που γίνεται στο ζεϊμπέκικο και σήμερα σε Ελληνικά γλέντια, όπου ένας μόνος του χορεύει και κάποιος συμπαρίσταται ή χορεύει «ανταγωνιστικά» κι αυτός. Αν μπορεί κανείς να φανταστεί ένα κράμα βαρειού ζεϊμπέκικου (αυθεντικού) κι όχι το μοντέρνο «κουνιστό», «φλύαρο» και γρήγορο» και ποντιακού πολεμικού χορού, έχει μπροστά του τα κινήματα και βήματα του μανιάτικου πολεμικού χορού (Κάσσης, 1982).

Επίσης, ο πυρρίχιος εκείνης της εποχής παίρνει σήμερα μια άλλη μορφή με την είσοδο των γυναικών στο χορό, μεταβάλλοντας τον πολεμικό του χαρακτήρα γίνεται χορός αγάπης. Σημειώνεται ότι και ο Ξενοφών αναφέρει πως τον πυρρίχιο χορό χόρευαν όχι μόνο άνδρες αλλά και γυναίκες, κάτι που δεν ήταν ασυνήθιστο τότε. Τέτοιος χορός είναι η «σούστα» που χορεύεται σήμερα στην Κρήτη (Λυκεσάς, 1989).

Στις μέρες μας, τον Πυρρίχιο έχουν διασώσει οι Πόντιοι, σε μία μορφή που πλησιάζει την πύρριχη, χωρίς οπλισμό, με άνδρες και γυναίκες, αλλά αντί οι χορευτές να σχηματίζουν κύκλο, σχηματίζουν ευθεία γραμμή (kinisikaliteas.gr). Ο ελληνισμός του Πόντου, μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, μαζί με όλα τα άλλα κράτησε αναλλοίωτη τη μορφή και το περιεχόμενο του πυρρίχιου χορού, μεταφέροντάς τον στην Ελλάδα και χορεύοντάς τον μέχρι σήμερα, διατηρώντας την αρχική του ονομασία. Το γεγονός αυτό, δεν αποτελεί μόνον ατράνταχτη απόδειξη της ελληνικότητας των παραλίων της Μ. Ασίας, αλλά και ότι οι ιστορικοκοινωνικές συγκυρίες δεν άφησαν να διατηρηθεί η λέξη «πυρρίχιος» στα άλλα μέρη της Ελλάδας, παρά μόνον σε ορισμένες περιοχές όπως στη

Νάουσα της Μακεδονίας, όπου χτυπούσαν τα ξίφη τους τονίζοντας το ρυθμό του χορού (Αθανασιάδης, 1975).

4. ΠΥΡΡΙΧΙΟΣ ΧΟΡΟΣ ΣΕΡΡΑ

Τον πυρρίχιο διασώζουν σήμερα οι Πόντιοι και τον ονομάζουν και Σέρρα από τον ποταμό Σέρρα, ανατολικά της Τραπεζούντας. Κατά τον καθηγητή Ευγ. Δρεπανίδη προήλθε από τη φράση «όρχησις εις ιερά» και από αυτό στη συνέχεια Σιέρα και Σέρρα. Στο χορό Σέρρα δείχνει ο χορευτής την τέχνη του. Στην αρχή η κίνηση του χορού είναι αργή, «ΑΤΣΑΠΑΤ» λέγεται το αργό μέρος του. Πάντα με το κεφάλι ψηλά οι χορευτές εκτελούν το κάθε βήμα. Είναι χαρακτηριστικές οι κινήσεις των ώμων. Στο δεύτερο μέρος του χορού βλέπουμε το ρυθμό να ανεβαίνει και εκεί οι χορευτές να κρατούν το κεφάλι τους ψηλά. Το δεύτερο μέρος του χορού ονομάζεται «ΤΡΟΜΑΧΤΟΝ».

Σύμφωνα με τους Μαυροβουινιώτη, Μαλκογεώργιο, Αργυριάδου (2006), ο πυρρίχιος χορός που χορεύεται σήμερα με το όνομα Σέρα ή Σερενίτσα, την ονομασία του πήρε πιθανόν από τις λέξεις Χαίρε Άννα, Χαίρε Αννίτσα, με την ποντιακή προφορά σέρε Αννίτσα (Σερενίτσα ή Σερανίτσα), που σύμφωνα με την παράδοση λέγεται ότι πρόκειται για την Άννα Κομνηνή, την Αυτοκράτειρα του Βυζαντίου. Παλαιότερα η Σέρρα χορεύονταν κυκλικά,

ενώ σήμερα βλέπουμε να χορεύεται ο χορός αυτός κυρίως με τους χορευτές σε ευθεία παράταξη.

Οι παραλλαγές του χορού αυτού είναι πολλές, μαρτυρούν το πέρασμα του μέσα από το χώρο και χρόνο και το συναπάντημα του με το σήμερα. Αυτό που δεν άλλαξε και έφτασε αναλλοίωτο ως εμάς είναι η ίδια η ουσία του χορού, η εσωτερική διονυσιακή του δύναμη που κατορθώνει να μεταλλάξει την ενεργειακή υπόσταση του χορευτή παρασύροντας τον “σε έναν τόπο με ανέμους που ξεριζώνουν πέτρες και λυγίζουν κορμιά...” (kinisikalitheas.gr).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασιάδης Δ. Α. (1975). Ο Πυρρίχιος Χορός, Έδεσσα 1975.
- Αλμπανίδης Ε. (1999). ΧΟΡΕΥΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ. *Διαχρονική Εξέλιξη του Παραδοσιακού Χορού. Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Συνέδριου Λαϊκού Πολιτισμού*, σελ. 67-72.
- Ελληνική Μυθολογία, «Οι θεοί», Εποπτεία Ι.Θ.Κακριδής, Εκδοτική Αθηνών, 1986, σελ. 22.
- Emmanuel Maurice. (1896). “la danse Grecque antique” Paris, 1896.
- Ζωγράφου Μ.(2003). Ο ΧΟΡΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ. Εκδόσεις «ART WORK» Εθνικής Αντίστασης 66, Δάφνη, Αθήνα
- Κάσσης Κ.(1982) «Λαϊκή Τέχνη στη Μάνη. Ο ξεχασμένος και άγνωστος Ελληνικός χορός», Αθήνα 1982, σελ. 30.

- Κόκκινος Γ.(1993). Ελληνικοί Χοροί. Ιστορικοί Εξέλιξη και Μουσικοκινητική Ανάλυση. Εκδόσεις ΣΑΛΤΟ. Θεσσαλονίκη 1993, σελ.32, 55-58.
- Lawler Lillian, The Dance In Ancient Greece, Adam & Charles Black, London, 1964, p. 14.
- Λυκεσάς Γ. (1989). Ελληνικοί Χοροί. Από Πολιτιστική-Ιστορική & Κοινωνιολογική Άποψη. University Studio Press, Θεσσαλονίκη,1989, σελ.34-36.
- Μαυροβουνιώτης Φ., Μαλκογεώργιος Α., Αργυριάδου Ε.(2006). ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΧΟΡΟΙ. Εκδόσεις Αιγινίου,Θεσσαλονίκη 2006, σελ.40-43.
- Παπαχρήστου Β.(1979). ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΧΟΡΟΙ. Εκδόσεις ΣΑΛΤΟ, Θεσσαλονίκη 1979, σελ.10-12.
- Strabo, Geography - Greek Geography C1st BC - C1st AD Στράβων, Γεωγραφία - C1st Γεωγραφία ελληνική π.Χ. - C1st μ.Χ.
- Sechan L. (1930). “La Dance Grecque Antique” Paris, 1930.
- Pausanias, Description Greece - Greek Travelogue C2nd AD Πασανίας, Ελλάδα Περιγραφή - Οδοιπορικό ελληνική C2nd μ.Χ.
- Buonaventura, Wendy, Belly Dancing: the Serpent and the Sphinx, Virago Press Ltd., London, 1983, p.14
- kinisikalitheas.gr